

DREPT INTERNAȚIONAL

CZU: 341.645(4):341.231.14

[https://doi.org/10.52277/1857-2405.2022.4\(63\).09](https://doi.org/10.52277/1857-2405.2022.4(63).09)

GARANȚII ÎN CAZ DE PRIVARE DE PROPRIETATE ÎN DREPTUL CONVENȚIEI EUROPENE A DREPTURILOR OMULUI

Petru LOGHINESCU,
avocat, doctorand USEM
<https://orcid.org/0000-0002-9395-6794>

SUMAR

Din conținutul dreptului de proprietate rezultă garanțiile de protecție împotriva formelor arbitrare sau disproporționate de imixtiune în exercitarea acestui drept fundamental al persoanei. O astfel de ingerință poate lua forma privării sau limitării drepturilor.

Fiecare individ are dreptul să dețină proprietate și să folosească bunurile aflate în posesia sa. Privarea persoanei de proprietatea sa nu poate interveni decât în cazul existenței unei necesități publice. În asemenea cazuri statul este obligat să asigure o despăgubire echitabilă. Atât guvernelor cât și altor persoane le este interzis să-și atribuie proprietăți fără justificare.

În prezentul articol ne propunem să analizăm prevederile relevante ale Convenției Europene a Drepturilor Omului și principiile generale stabilite de Curtea Europeană a Drepturilor Omului în cauzele în care este invocată privarea de proprietate.

Cuvinte-cheie: *privare de proprietate, protecția proprietății, Convenția pentru Apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale, Curtea Europeană a Drepturilor Omului.*

Dreptul la protecția împotriva privării arbitrare de proprietate este astăzi prevăzut în mod expres de alin. (1) art. 1 al Protocolului adițional la Convenția pentru Apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale (Protocolul nr. 1) – „Orice persoană fizică sau juridică are dreptul la respectarea bunurilor sale. Nimeni nu poate fi lipsit

GUARANTEES IN CASE OF DEPRIVATION OF PROPERTY UNDER THE LAW OF THE EUROPEAN CONVENTION ON HUMAN RIGHTS

SUMMARY

From the content of the property right, the guarantees of protection against arbitrary or disproportionate forms of interference in the exercise of this fundamental right of the person result. Such interference may take the form of deprivation or limitation of rights.

Every individual has the right to own property and to use the goods in his possession. Depriving the person of his property can only take place in the case of the existence of a public necessity. If these circumstances occur, the state is obliged to ensure fair compensation. Both governments and others are prohibited from assigning property without justification.

In this article, we propose to analyze the relevant provisions of the European Convention on Human Rights, as well as the general principles established by the European Court of Human Rights in cases where deprivation of property is invoked.

Key-words: *deprivation of property, protection of property, Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, European Court of Human Rights.*

de proprietatea sa decât pentru cauză de utilitate publică și în condițiile prevăzute de lege și de principiile generale ale dreptului internațional”.

Simpla lectură a dispozițiilor cuprinse în art. 1 al Protocolului nr. 1 pune în evidență faptul că protecția pe care el o instituie cu privire la dreptul de proprietate nu este absolută [1, p. 1003]. La fel cum este prevăzut pentru multe alte drepturi fundamentale, garantate de Convenție, statul poate limita dreptul la proprietate [22, p. 83]. În concepția Curții Europene, într-o jurisprudență

constantă, începând cu anul 1982, art. 1 nu conține numai principiul protecției dreptului de proprietate, ci și alte două principii care constituie limite ale exercițiului acestui drept: posibilitatea privării de proprietate pentru cauză de utilitate publică și reglementarea exercitării acestui drept în conformitate cu interesul general. Instanța de contencios european a drepturilor omului nu numai că a determinat conținutul acestor limite, formulate, de altfel, destul de imprecis de Protocolul adițional, dar, pornind de la scopul general al dispozițiilor Convenției, care constă în prevenirea producerii unor ingerințe arbitrare ale autorităților statale în exercițiul drepturilor pe care ea le protejează, a consacrat și o limită jurisprudențială dată de „atingerea substanței” dreptului: proprietarul nu este privat de dreptul său, limitarea privește exercițiul atributelor proprietății; chiar dacă este vorba despre asigurarea realizării unui interes general, nu trebuie să se ajungă la golirea de conținut a dreptului proprietarului bunului [1, p. 1003].

Din practica Curții rezultă că art. 1 al Protocolului nr. 1 cuprinde trei reguli distincte: principiul respectării bunurilor; privarea de proprietate, cu respectarea anumitor condiții; statele au dreptul să controleze utilizarea proprietății în conformitate cu interesul general, prin aplicarea unor astfel de legi pe care le consideră necesare în acest scop [14, p. 329].

Noțiunea de „privare” sau „lipsire” de proprietate este echivalentă cu cea de „deposedare”, adică lipsire a persoanei private titulare de obiectul și atributele dreptului de proprietate (stingere a dreptului) și transferul acestui drept în patrimoniul statului [10].

Esența privării de proprietate constă în deposedarea subiectului de proprietate sau stingerea drepturilor legale ale proprietarilor [17, p. 10].

În jurisprudența organelor Convenției, noțiunea de „privare de proprietate” semnifică preluarea completă și definitivă a unui bun; titularul dreptului asupra aceluși bun nu mai are posibilitatea exercitării vreunui din atributele conferite de dreptul pe care îl avea în patrimoniul său. Situațiile de acest gen reținute de practica jurisdicțională europeană sunt: naționalizări, exproprieri, confiscări, obligația impusă de o lege a proprietarilor de a permite cumpărarea nudei proprietăți de către titularul dreptului de emfiteoză, obligația de a suporta stingerea dreptului de uzufruct asupra unor terenuri ale statului înainte de termen, rezultată din modificarea legislației naționale în materie etc. [1, p. 1008].

În jurisprudența sa pe terenul art. 1 Protocolului nr. 1, Curtea Europeană a Drepturilor Omului (CtEDO) a afirmat că privarea de dreptul de pro-

prietate este cea mai radicală formă de ingerință în exercitarea dreptului de proprietate.

În cauza *Sporrong și Lönnroth c. Suediei* [9, § 69] CtEDO a constatat că art. 1 din Protocolul nr. 1 conține trei norme distincte. *Prima*, de ordin general, enunță principiul respectării proprietății, ea se conține în prima frază din primul alineat. *A doua* vizează privarea de proprietate și o supune anumitor condiții, ea figurează în a doua frază a aceluiași alineat. Cât privește cea de-a *treia*, ea recunoaște statelor puterea, între altele, de a reglementa utilizarea bunurilor în conformitate cu interesul general prin legi considerate necesare în acest scop și ea rezultă din cel de-al doilea alineat.

În continuare, în hotărârea pe cauza *James ș.a. c. Regatului Unit* [4, § 46] din 21/02/1986, cele menționate *supra* au fost dezvoltate, CtEDO constatând că ea trebuie să se asigure de aplicabilitatea ultimelor două norme înainte de a decide asupra primei. Regulile menționate nu sunt absolut independente una de alta. **Cea de-a doua și a treia se referă nemijlocit la atingerile aduse dreptului de proprietate și, prin urmare, ele trebuie interpretate în lumina principiului consacrat de prima.**

Articolul 1 al Protocolului nr. 1 prevede că privarea de proprietate trebuie să fie „supusă condițiilor prevăzute de lege” și că controlul utilizării trebuie să se bazeze pe „legile pe care [statul] le consideră necesare”, fiind prima și cea mai importantă cerință prevăzută de art. 1. Această cerință de legalitate are scopul unei garanții împotriva acțiunilor și măsurilor arbitrare eventual întreprinse de către stat. Referirea se face asupra dreptului intern, care poate fi scris (legi, decrete, reglementări), bazat pe precedent sau cutumiar. În ceea ce privește condițiile prevăzute de lege, trebuie menționat faptul că dreptul la proprietate cade sub rezerva exigenței securității juridice sau legalității, care presupune îndeplinirea a două cerințe [13, p. 183], care implică existența și respectarea unor reglementări interne suficient de accesibile și precise.

Cauza de **utilitate publică** este o condiție importantă în aprecierea pretențiilor reclamanților pe terenul art. 1 din Protocolul nr. 1: astfel, aprecierea statală a atingerilor intereselor economice a particularilor este supusă unui control internațional. Însă acest control este nesatisfăcător în măsura în care judecătorii europeni nu par să-și exercite deplin puterile: în fond, aceștia ar trebui, în primul rând, **să se întrebe dacă cauza de utilitate publică este reală, iar ulterior, în caz de răspuns afirmativ la întrebare, să verifice dacă nu a fost încălcat echilibrul dintre interesul general protejat și cel particular sacrificat. Or, trebuie să**

recunoaștem că instanțele europene se înclină în majoritatea cazurilor spre aprecierea făcută de stat. Această „demisie” europeană poate fi explicată: pe de o parte, nu există un standard unic în materie, deoarece este imposibilă o verificare reală a lucrurilor; pe de altă parte, noțiunea însăși de utilitate publică este extrem de variabilă și, ca efect, autoritățile naționale apar ca fiind mai competente în aprecierea situației. Evident, Curtea analizează dacă există un raport rezonabil de proporționalitate între mijloacele utilizate și scopul vizat, dar controlul pare să nu fie la înălțimea celui care ar trebui să fie, mai mult, exproprierea pentru cauză de utilitate publică este cea mai substanțială măsură ce poate fi întreprinsă împotriva dreptului de proprietate [21, p. 283-284].

Pentru a fi justificată, orice ingerință în exercitarea dreptului de proprietate trebuie să servească unui obiectiv legitim în interesul public sau general [4]. Totodată, nu este suficient ca ingerința să servească unui obiectiv legitim, aceasta trebuie să fie, simultan, proporțională. Astfel, CtEDO urmează să stabilească dacă a fost realizat un **echilibru just** între interesele generale ale comunității și exigențele de protecție a drepturilor fundamentale ale individului. Căutarea acestui echilibru rezultă din raționamentul textului Convenției Europene a Drepturilor Omului și se reflectă și în structura art. 1 al Protocolului nr. 1. Din jurisprudența CtEDO rezultă că un astfel de echilibru nu va fi realizat atunci când proprietarul este obligat să suporte „o povară disproporționată și excesivă” [9].

Proporționalitatea presupune preocuparea ca nici unul dintre interesele implicate în speță să nu beneficieze de o protecție absolută, prin negarea generală a protecției celuilalt. În orice moment trebuie să existe anumite limite de protecție pentru fiecare interes implicat în parte, chiar dacă limitele respective sunt diferite ca și întindere și conținut [11].

O măsură care interferează cu folosința, posesia și utilizarea pașnică a proprietății trebuie să fie necesară într-o societate democratică îndreptată spre atingerea unui scop legitim. Ea trebuie să atingă un echilibru just între cerințele interesului general al comunității și cerințele drepturilor fundamentale ale individului [17, p. 14].

În unele cazuri, CtEDO a fost sceptică în aprecierea motivelor unui guvern ce a pretins că acționează „în interesul public”, dar s-a abținut să constate că scopul ingerinței nu era de interes public. De exemplu, în cauza *fostului rege al Greciei împotriva Greciei* [3], membrii fostei familii regale au susținut că privarea de proprietate asupra unor terenuri din Grecia le-a încălcat drepturile de proprietate. Guvernul a susținut că obiectivele unei

astfel de privări erau protejarea pădurilor și a siturilor arheologice din cadrul proprietății contestate și păstrarea statutului constituțional al țării ca republică. CtEDO a respins primul argument, deoarece nu a găsit nicio dovadă care să-l susțină. De asemenea, Curtea a avut o oarecare ezitare cu privire la aprecierea celui de-al doilea argument, deoarece legea contestată a fost adoptată la aproape 20 de ani după ce Grecia a devenit republică. Totuși, a statuat că această îndoială nu poate fi suficientă pentru a priva obiectivul general al exproprierii de legitimitatea sa ca fiind în interes public. Această decizie ilustrează faptul că puterea statelor de a determina interesul public este aproape nelimitată.

Deși Convenția nu își extinde aplicabilitatea asupra protecției generale a mediului, articolele acesteia fiind concepute în afara acestui scop, în societatea contemporană și în contextul realității obiective protecția mediului reprezintă un considerent din ce în ce mai important, care capătă valențe ce nu pot fi ignorate, iar „considerentele economice, și chiar anumite drepturi fundamentale, cum ar fi dreptul de proprietate, nu ar trebui să prevaleze în fața considerentelor legate de protecția mediului, în special, atunci când statul a adoptat legislație în materie” [6, § 52]. În consecință, protecția mediului poate fi încadrată în categoria de interes public, în anumite condiții.

Cu referire la cerința respectării **principiilor generale ale dreptului internațional** în sensul art. 1 alin. (1) al Protocolului nr. 1, această poziție este una dintre cele mai discutate în rândul atât al specialiștilor de drept internațional public, cât și în rândul practicienilor în materia Dreptului Convenției Europene a Drepturilor Omului.

În cauza *James și alții contra Regatului Unit* [4], cu titlu subsidiar, reclamantii susțineau că, făcând trimitere la „principiile generale de drept internațional”, cea de-a doua frază a art. 1 al Protocolului nr. 1 extinde asupra autorităților naționale exigența – ce rezultă, în opinia lor, din dreptului internațional – unei compensări prompte, adecvate și efective, a străinilor privați de proprietatea lor. Comisia Europeană a Drepturilor Omului a precizat în mod constant că principiile respective au fost concepute și se aplică exclusiv străinilor, ele nu sunt relevante pentru cazurile de expropriere de către un stat a resortisanților săi. Curtea a considerat că este mai firesc să fie dedus din text decât să fie făcută trimiterea la principiile generale de drept internațional, acestea fiind incorporate în art. 1 al Protocolului nr. 1, însă exclusiv pentru actele care cad sub incidența sa, și anume actele statului față de străini. Suplimentar, este necesar să fie atribuit termenilor unui tratat sensul

obișnuit (articolul 31 din Convenția de la Viena cu privire la dreptul tratatelor).

În opinia Curții, referirea la principiile generale de drept are o dublă utilitate. În primul rând, acestea permit necetățenilor să utilizeze direct mecanismul Convenției pentru a invoca drepturile lor în baza principiilor pertinente de drept internațional, fără de care ei ar trebui să apeleze la căile diplomatice ori la alte modalități disponibile în vederea soluționării cauzei. În cel de-al doilea rând, această prevedere le ocrotește drepturile prin neadmiterea pretenției că intrarea în vigoare a Protocolului nr. 1 a avut drept efect restrângerea drepturilor lor. Este necesar să notăm suplimentar că art. 1 al Protocolului 1 solicită expres o privare de proprietate „pentru cauză de utilitate publică”; asemenea exigență a figurat dintotdeauna printre principiile generale de drept internațional, includerea sa ar fi fost în sine superfluă, dacă art. 1 ar fi dispus să o facă aplicabilă resortisanților și străinilor.

Privarea de proprietate poate să rezulte din diversele măsuri ale autorităților statale ce au ca rezultat lipsirea titularului de posibilitatea exercitării atributelor dreptului său. Aceasta înseamnă că asigurarea respectării dreptului de proprietate asupra unui bun în sensul Convenției impune, în primul rând, obligația negativă a organelor statale de a se abține să adopte asemenea măsuri, oricare le-ar fi natura. Problema cu care a fost confruntată instanța europeană a fost aceea de a ști dacă dispozițiile art. 1 din Protocolul nr. 1 impun statelor și măsuri pozitive, spre a nu se ajunge la privarea de proprietate. Multă vreme s-a considerat că măsurile pozitive, pe terenul acestui text al Convenției, privesc numai obligația ce revine statelor de a indemniza corespunzător pe titularul dreptului, dacă s-a produs o privare de proprietate [1, p. 1011].

Instanța europeană a constatat în jurisprudența sa că, pe terenul dispozițiilor art. 1 din Protocolul nr. 1, „frontiera între obligațiile pozitive și cele negative”, ce revin autorităților statale spre a nu se ajunge la o privare de proprietate a titularului dreptului, nu se pretează întotdeauna la o definiție precisă; fie că o cauză este examinată prin raportare la existența unor obligații pozitive ale statului, fie că ea privește denunțarea unor ingerințe ale puterilor publice, deci, de nerespectare a unor obligații negative pe care acestea le nesocotesc, nu se poate spune că ar fi vorba despre criterii aplicabile, diferite în substanța lor; în ambele situații trebuie a fi pus în prim-plan justul echilibru necesar de a fi respectat între interesele concurente ale individului și ale societății în ansamblul ei, cu recunoașterea unei anumite marje de apreciere în

favoarea autorităților statale. Astfel, în cauza *Broniowski vs. Polonia*, reclamantul a susținut că statul polonez, deși i-a conferit, prin adoptarea unor reglementări speciale, dreptul de a obține cu titlu compensatoriu, în schimbul bunurilor abandonate „dincolo de Bug”, alte bunuri proprietate de stat, mai târziu l-a privat, prin manevre dilatorii și prin inacțiunea sa atât pe plan legislativ, cât și pe plan administrativ sau prin practici de eludare a propriilor sale dispoziții legale adoptate în materie, de orice posibilitate de a-și valorifica acel drept, pe care apoi, printr-o ultimă reglementare legislativă, l-a declarat stins [1, p. 1013-1014].

În cele din urmă, estimăm oportun să reflectăm asupra inovațiilor jurisprudențiale în domeniul protecției proprietății. Menționăm, în acest sens, că domeniul asigurărilor sociale dintotdeauna a fost apreciat de CtEDO ca domeniu de competența statului. În opinia Curții, marja largă de apreciere a statului rezultă din faptul că autoritățile pot evalua obiectiv situația, fiindu-le cunoscute aspectele sociale.

Astfel, în cauza *Bélané Nagy v. Ungaria* [2], Curtea Europeană a Drepturilor Omului recunoaște dreptul de a obține prestații din fondul asigurărilor sociale în temeiul art. 1 al Protocolului nr. 1 la Convenția Europeană a Drepturilor Omului, care prevede protecția proprietății.

În aceasta cauză, reclamantei i s-a acordat o pensie de invaliditate în anul 2001. Ulterior, în anul 2010, în urma unei modificări a metodei de determinare a gradului de invaliditate, dar aparent fără nicio modificare substanțială a stării de sănătate a acesteia, dreptul ei la pensia în cauză a fost retras. În anul 2012 a intrat în vigoare o nouă lege care introduce criterii suplimentare de calculare a indemnizațiilor. Doamna Bélané Nagy a depus o cerere prin care solicita indemnizația și, după ce starea ei a fost reevaluată, s-a considerat că îndeplinește condițiile necesare pentru acordarea dreptului la obținerea indemnizației. Cu toate acestea, întrucât nu primise o pensie de invaliditate la 31 decembrie 2011 și nu acumulase numărul necesar de zile acoperite de asigurările sociale impuse de noua lege, nu i s-a acordat prestația.

CtEDO a concluzionat că refuzul noii cereri în anul 2012 a constituit o „povară individuală excesivă și disproporționată”. Potrivit Curții, începând cu anul 2001, reclamanta avea „o pretenție legitimă de a primi o pensie de invaliditate atunci când starea sănătății o impunea” și acesta a fost motivul pentru care interesul s-a încadrat în marja de protecție pe care o oferă noțiunea de „proprietate” din art. 1 al Protocolului nr. 1. În acest sens, CtEDO se referă la faptul că, în timpul angajării sale, reclamanta a contribuit la sistemul

de asigurări sociale. Ea recunoaște că statele au o anumită marjă de apreciere în reglementarea accesului cetățenilor la prestațiile de invaliditate, dar acestea nu pot priva titularii de drepturi de „însăși esența lor”.

Până la pronunțarea hotărârii pe cauza *Bélané Nagy împotriva Ungariei*, art. 1 din Protocolul nr. 1 la Convenție nu a fost niciodată interpretat de către Curte ca instituind obligația statelor membre să acorde persoanelor dreptul la prestații sociale sub formă de pensii de invaliditate, independent de faptul că acestea au un drept real de a pretinde la o astfel de pensie, conform dreptului intern [18]. Prin hotărârea pe această cauză Curtea a extins sfera de aplicare a art. 1 Protocolul nr. 1, dar și a dreptului de proprietate protejat în temeiul Convenției.

În concluzie, instituind garanții clare în vederea evitării privării arbitrare de proprietate, autorii Convenției Europene a Drepturilor Omului au limitat statele-părți în realizarea politicilor sociale, economice și de altă natură, prezentând riscuri reale și ipotetice la adresa dreptului de proprietate privată al persoanelor. Totodată, Convenția, grație interpretărilor Curții Europene a Drepturilor Omului, în timp, își justifică natura de „organism viu”, ea având implicații și asupra conținutului acestui drept fundamental al persoanei. Prin urmare, nu excludem în perspectivă apropiată reevaluarea conceptului de interes public sau interes general în lumina noilor provocări la adresa securității economice, umanitare, energetice și ecologice.

Referințe bibliografice

- Bîrsan C. *Convenția Europeană a Drepturilor Omului. Comentariu pe articole*. Vol. I: *Drepturi și Libertăți*. București: C.H. Beck, 2005. 1273 p.
- Cauza *Bélané Nagy v. Hungary*. ECHR, 10.02.2015. <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-150998> (vizitat 10.11.2022).
- Cauza *Former King of Greece and others v. Greece*. ECHR, 23.11.2000. <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-59051> (vizitat 12.11.2022).
- Cauza *James and others v. the United Kingdom*. ECHR, 21.02.1986. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57507> (vizitat 11.11.2022).
- Cauza *Hentrich v. France*. ECHR, 03.07.1995. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57928> (vizitat 12.11.2022).
- Cauza *Kyrtatos v. Greece*, Hotărârea CtEDO din 22.05.2003. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61099> (vizitat 10.11.2022).
- Cauza *Luordo v. Italy*. ECHR, 17.07.2003. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61231> (vizitat 12.11.2022).
- Cauza *Scollo v. Italy*. ECHR, 28.09.1995. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57936> (vizitat 12.11.2022).
- Cauza *Sporrong and Lonroth v. Sweden*. ECHR, 23.09.1982. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57580> (vizitat 12.11.2022).
- Craciunean L. Limitarea dreptului de proprietate privată în jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului. În: *Economie & Finanțe*, 2008. https://www.avocatnet.ro/articol_11392/Limitarea-dreptului-de-proprietate-privata-in-jurisprudenta-Curtii-Europene-a-Drepturilor-Omului.html (vizitat 10.11.2022).
- Morărescu A. Principiul proporționalității și protecția proprietății în spețele Curții Europene a Drepturilor Omului contra Moldovei. În: *Materialele Conferinței științifice internaționale anuale a tinerilor cercetători „Tendințe contemporane ale dezvoltării științei în contextul valorificării opțiunii europene: viziuni ale tinerilor cercetători”*, ediția a VII-a, 30 mai 2013, Chișinău, 2013, p. 233-234. Această sursă nu este identificabilă. Ediția a 7-a s-a desfășurat în 2013.
- Negru B., Osmochescu N. ș.a. *Constituția Republicii Moldova. Comentariu*. Chișinău: Arc, 2012. 576 p.
- Ojoga M. *Condițiile exercitării restrângerii dreptului la proprietate*. Institutul de Cercetări Juridice și Politice AȘM. Teză de doctor în drept. 183 p.
- Poalelungi M., Sârcu D. ș.a. *Convenția Europeană a Drepturilor Omului. Comentariu asupra hotărârilor Curții Europene a Drepturilor Omului versus Republica Moldova. Concluzii și recomandări*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2017. 576 p.
- Allen T. Compensation for Property Under the European Convention on Human Rights, 28 MICH. J. INT'L L. 287 (2007). <https://repository.law.umich.edu/mjil/vol28/iss2/2> (vizitat 12.11.2022).
- Carss-Frisk M., The right to property A guide to the implementation of Article 1 of Protocol No. 1 to the European Convention on Human Rights, Human rights handbooks, 2001, No. 4, <https://rm.coe.int/168007ff4a> (vizitat 12.11.2022).
- Grgiæ A., Mataga Z., Longar M., Vilfan A., The right to property under the European Convention on Human Rights A guide to the implementation of the European Convention on Human Rights and its protocols, Human rights handbooks, 2007, No.10. <https://rm.coe.int/168007ff55> (vizitat 12.11.2022).
- Leijten I. *Does property protection entail a right to obtain social benefits under the ECHR?*, *VerfBlog*, 2015. <https://verfassungsblog.de/does-property-protection-entail-a-right-to-obtain-social-benefits-under-the-echr/> (vizitat 12.11.2022).
- Lithgow and Others judgment of 8 July 1986, Series A no. 102, par. 120.
- Sermet L. Human rights files, No. 11 rev. The European Convention on Human Rights and property rights, Council of Europe Publishing, 1992, p. 38, [https://www.echr.coe.int/LibraryDocs/DG2/HRFILES/DG2-EN-HRFILES-11\(1998\).pdf](https://www.echr.coe.int/LibraryDocs/DG2/HRFILES/DG2-EN-HRFILES-11(1998).pdf) (vizitat 12.11.2022).
- Renucci J.-F., *Droit Européen des Droits de l'Homme*. 2e edition. L.G.D.J. Paris, 2001. 688 p.
- Гомиен Д. *Путеводитель по Европейской Конвенции о защите Прав Человека. Путеводитель по Европейской Конвенции о защите Прав Человека*. Страсбург: Совет Европы, 1994. 136 с.